

pedagog på piedestal

Den Nya

Demokrati

Skall deras utöver att
d) denna stötesten skulle
inga andra, velat samman-
d, ty då skulle e) genom en
rnas (tenhet) ag emellertid
rianen skulle islerade samt
få bilerna de: att på kort
kars var de: att på kort
uttryckes förordet sålunda
ra flera kriterier på samma
erre, är att alla en fördel

Gemen
-sam

FÖR
ALLA BARN

FRIDTJUV BEK
Mindre lärobok i geog

ystav

Politikern som ville samla alla barn

Knappast någon har gjort
så mycket för att demokratisera
den svenska skolan som
Fridtjuv Berg, lärare,
skribent, fackföreningsman
och politiker. Hans mål var
en samlad skola för alla barn,
oavsett samhällsklass.

TEXT Katarina Bjärvall BILD Pia Koskela

UNDER SENARE DELEN av 1800-talet fanns i Sverige tusentals folkskolor, där barn till arbetare och bönder undervisades av en lärare som oftast var ensam på skolan. De stora klasserna och lärarnas låga utbildning gjorde att eleverna slank ur skolbänken så snart de lärt sig

läsa, stava, räkna och rabbla hjältekonungar och katekes.

Rika föräldrar skydde folkskolorna och placerade i stället sina barn i läroverk eller flickskolor, där lärarna hade högre utbildning och eleverna rustades för vidare studier. Barn med olika klassbakgrund möttes alltså aldrig.

Som lärarson i bruksorten Finspång i Östergötland kunde Fridtjuv Berg, född 1851, överblicka livsvillkoren hos både över- och underklass. Han såg splittring och hans analys blev att samhället bara kunde helas om barnen fick mötas.

Det skulle hända i folkskolan, menade han. Redan i sin första publicerade text, i Norrköpings Tidningar när han var 16 år, lanserade han den idé som skulle bli hans mission i livet: "en för alla folkklasser gemensam bottenkola" – botten i betydelsen grund, alltså en grundskola för alla.

Sin lärarutbildning fick Fridtjuv Berg på seminariet i Göteborg. I ett brev till en av sina bröder var han sannolikt, skriver Joakim Landahl i sin ambitiösa biografi, den första som liknade undervisning vid korvstoppsning: "man tar imot och man tar imot, alldeles som ett tomt korvskinn". Men Fridtjuv Berg tog emot bra; hans betyg från seminariet var historiskt höga.

I Göteborg blev han och lärarstudenten Mina Kåberg ett par. Även efter giftermålet fortsatte Mina att arbeta som lärarinna, något som var ovanligt på den tiden.

Skolans angelägenheter växte nu fram som en av de stora frågorna. Det nordiska skolmötet i Stockholm 1880 lockade S

pedagog på piedestal

över 5 000 deltagare. En av dem var Fridtjuf Berg, som genom mötet inspirerades att flytta till huvudstaden. Där breddades hans nätverk snabbt. Han engagerade sig i olika föreningar, bland dem den nystartade fack- och yrkesföreningen Sveriges allmänna folkskollärareförening (SAF), föregångare till Lärarförbundet, vars organ Svensk Lärartidning han började skriva regelbundet i.

År 1883 publicerade Fridtjuf Berg *Folkskolan såsom botten-skola*, en tunn liten skrift som skulle komma att bli en mindre klassiker. Den tar avstamp i pedagogikens historia, med referenser till tidigare reformsinnade pedagoger. Särskilt lyfter Berg fram Comenius plädering för en skola för alla, Rousseaus hyllning av naturens roll i uppfostran och Pestalozzis idé att skolan kunde bidra till "människoslägtets förädling".

Fridtjuf Berg målar upp bilden av ett hårt klassamhälle. Visserligen har kristendomen och den franska revolutionen tillsammans förkunnat att människorna inför Gud och av naturen är jämlikar, och orättvisorna har också jagats ut ur exempelvis rättssystemet, där alla i teorin nu är lika inför lagen. Men klyftan befästs genom systemet med parallella skolor.

De privilegierades överordning fortplantas generation för generation, när deras ofta obegåvade barn drivs genom skolan, trots "lätja och pojkestreck" och "finare rummel", för att till slut lotsas till "öfverordnade poster" där de med "högdraggen myndighet" härskar över andra. Detta väcker bitterhet hos alla dem som tvingas genomgå "en tafflig fattigskola".

Skriften har alltså en radikal ton. Berg menar att det rådande systemet riskerar att slå samhället i spillror. För att ena folket måste lika tillfälle till bildning erbjudas alla, "af hvad kön, börd eller förmögenhetsomständigheter de ock må vara".

FRIDTJUF BERG FÖRESLÅR en gemensam skola för åldrarna sju–fjorton år, följd av ungdomsskolor för individuell utbildning. På så vis ska varje människa kunna bli just det "som Gud med henne avsett".

Att folkskolan, den skola som har lägst status, ska bli gemensam för alla är kontroversiellt. Och idén rymmer ett moment 22. Kvalificerade lärare och privilegierade familjer skyr folkskolan – men just de behövs för att den ska förbättras. Ett dilemma som känns igen från dagens bristande likvärdighet mellan skolor i olika områden.

Fridtjuf Berg hanterar detta genom att betona likheterna mellan folkskolorna och läroverken – i teorin ska de ge liknande utbildning. Lyckligtvis kommer det nu också barnpsykologisk och pedagogisk forskning som kan ge undervisningen "säkerhet och sammanhang" och som snart – det förmodar Berg – ska kunna presentera nya rön kring barns

kunskapsbehov i olika åldrar som får de privilegierade klasserna att tänka om.

Varken barnet själv eller dess målsmän kan enligt Berg skönja barnets individuella egenheter under barndomen, då de är "obestämda och allmänna". Därför är en gemensam botten-skola för "allmänt grundläggande bildning" det bästa också för barn från de besuttna klasserna.

Målet med utbildning är större än att lotsa in barn i ett yrke. Smeden och snickaren finns inte till bara för att göra lås och dörrar, skriver Berg, de har också andliga behov som bör tillfredsställas. Med andra ord: även arbetare ska få läsa Shakespeare och Runeberg.

Berg föreslår också andra förbättringar av folkskolan, till exempel att undervisningen ska vara mer human och praktisk, att "intellektuell öfveranstängning" ska förebyggas, att fysisk utveckling ska vårdas, att studier i främmande språk ska senareläggas och att större valfrihet ska införas.

Den främsta drivkraften hos Fridtjuf Berg under hela hans värv var social rättvisa. När han aktiverade sig inom politiken var det inom liberalerna, då ett vänsterparti. Hösten 1890 valdes han in i riksdagen för Gamla lantmannapartiet, som snart skulle uppgå i Folkpartiet och senare i Liberala samlingspartiet.

Ofta var botten-skolan Bergs underliggande politiska mål. Det gäller till exempel kampanjen för att så kallade vanartade barn skulle kunna tvångsomhändertagas och placeras på uppfostringsanstalt. Som folkskollärare hade Berg själv träffat på sådana barn, och han hade beskrivit hur hans undervisning fungerade först sedan de flyttats från klassrummet.

Här var Berg inspirerad av Pestalozzis engagemang för

förvildade barn, men där Pestalozzi tog dessa barns parti var Bergs motiv samhällsbeskyddande. Alla samhällsklasser hade rätt att fredas från dessa barn, menade han. Och dessutom förstås: Om folkskolan skulle locka bättre bemedlade familjer måste de mest avskräckande eleverna bort.

Berg drev frågan i många kanaler: i pressen, i riksdagsmotioner, som statlig utredare och i en motion som gick igenom i riksdagen 1896. Lagen omfattade barn under 15 år, både de som själva var vanartade eller till och med kriminella och de som bara var försummade av sina föräldrar, en uppdelning som för övrigt finns kvar än i dag i Lagen om vård av unga (LVU).

Fridtjuv Berg var minister i Sveriges två första vänsterregeringar, båda under den liberale statsministern Karl Staaff, 1905–1906 och 1911–1914. Hans titel var ecklesiastikminister, vilket innebar att han ansvarade för skol- och kyrkofrågor.

SOM MINISTER DREV han igenom flera reformer som fick bestående betydelse. En var en stavningsreform som syftade till att göra svenskundervisningen enklare och mer jämlik. Det nya var att stumma konsonanter togs bort, så att v-ljudet inte längre stavades med f, hv eller fv och att t-ljudet inte skulle skrivas med dt – hvidt blev vitt.

De nya reglerna gällde bara skolan, men tanken var att de skulle sippra ut i samhället i övrigt. Så blev det också; de tillämpades bland annat i Selma Lagerlöfs bok om Nils Holgersson – beställd av en läsebokskommitté där Fridtjuv Berg ingick – och snart också i pressen. Sedan dess har det svenska språkets stavning inte vidare reformerats, trots att svenskan är fullmatad med stavningar som det tar lång tid att lära sig för både barn och personer som vill lära sig svenska som ett andraspråk.

Ecklesiastikminister Berg drev också igenom en höjning av lärarlönerna. Här fick ändamålet, att grundlönerna ökade från 700 till 900 kronor om året, helga medlen, att kvinnorna fick nöja sig med ett avsevärt mindre ålderstillägg än männen.

Manliga lärare var oftast familjeförsörjare och ansågs där-

för ha högre levnadsomkostnader än kvinnorna, som i de allra flesta fall var ogifta och barnlösa. Men framför allt hade lärarkåren nu börjat feminiseras, och det fanns de som såg det som ett hot mot skolan. Att höja männens löner mer än kvinnornas blev då ett sätt att försöka locka fler män till yrket.

Läraryrkets professionalisering stod ofta i fokus för Bergs reformer. Han lyckades inrätta Sveriges första professur i pedagogik, vid Uppsala universitet 1910, och han drev igenom en reformerad lärarutbildning.

Sedan 1878 fanns en fyraårig seminarieutbildning för blivande folkskollärare, men bristerna var stora, vilket Berg själv erfarit. Förändringarna 1912 innebar bland annat att kurserna i kristendom och modersmål krymptes medan kurserna i gymnastik och andra praktiska ämnen utökades. Katekesen mönstrades också helt ut ur undervisningen.

Fridtjuv Bergs betydelse för den svenska skolans utveckling är kanske större än någon annan enskild persons. Den gemensamma skolan förverkligades dock inte under hans livstid. En första ansats till enhetsskola lagstiftades 1936, men systemet med parallella skolor för olika samhällsklasser var inte helt avskaffat förrän med grundskolereformen på 1960-talet. Risken är dock stor att det hade dröjt ännu längre utan Fridtjuv Berg. Ordet bottenskola fanns med i den sista riksdagsmotionen han skrev innan han dog 1916.

Fridtjuv Berg var pragmatisk men också ovanligt framsynt. Ett exempel är den debatt om separata skolor för olika trosriktningar som fördes under en period. Berg var kritisk. Risken fanns, menade han, att "ett myller av privata skolor" skulle ersätta offentliga skolor som då skulle tappa status.

Man kan bara undra vad han hade sagt om han hade kunnat stiga upp ur sin grav på Norra begravningsplatsen utanför Stockholm och se ut över skolmarknaden i dag. När han då hade sett hur skolor där elevernas föräldrar har låg utbildning och lågkvalificerade jobb kämpar för att locka skickliga lärare och elever från bättre rustade hem – ja, då är det sannolikt att han hade undrat vad som blev av hans vision om en skola för alla.

Katarina Bjärvall är frilansjournalist.
pedagogiska.magasinet@lararforbundet.se

FRIDTJUV BERG

Fridtjuv Berg (1851–1916) var svensk folkskollärare, fackföreningsman, läroboksförfattare, riksdagsman och minister med ansvar för skolfrågor. Som liberal politiker drev han igenom flera viktiga reformer, till exempel en modernare stavning, en höjning av lärarlönerna, en förbättrad lärarutbildning och den första professuren i pedagogik. Hans viktigaste mission, att avskaffa systemet med olika skolformer för olika samhällsklasser och omvandla folkskolan till en gemensam grundskola för alla, genomfördes det mesta av hans arbete men förverkligades inte förrän långt efter hans död.

Tidigare porträtt finns att läsa på pedagogiskamagasinet.se, sök på »pedagog på piedestalk».

ATT LÄSA

Fridtjuv Berg, *Folkskolan såsom bottenskola*, Lars Hökerbergs förlag 1883

Torsten Husén, *Fridtjuv Berg, folkskollärarkåren och stavningsreformerna*, Svensk Läraretidnings förlag 1946

Torsten Husén, *Fridtjuv Berg och enhetsskolan*, Svensk Läraretidnings förlag 1948
Joakim Landahl, *Politik & pedagogik*, Lärarförlaget 2016
Fridtjuv Berg, *Några minnesblad*, Svenska andelsförlaget 1916